

İLTİMAS

(الالتماس)

Adam kayırma anlamında
ahlâk terimi.

Sözlükte “el sürme, dokunma” anlamındaki lems kökünden masdar olup “istemek, aramak” mânasına gelen iltimâs Türkçe’de “haksız yere adam kayırma, birine arka çıkma, ona ayrıcalık tanıma” anlamlarında kullanılmaktadır. Arapça’da ise şefâat, îsâr, tafîl gibi kelimeler bu anlamda da kullanılır.

İltimas, genel olarak dinlerin ve hukuk sistemlerinin adalet anlayışı ile bağdaşmayan bir davranış olup dinî metinlerde ve hukuk sistemlerinde bu tür davranışları önlemeye yönelik bazı hükümler bulunmaktadır. Meselâ Tevrat’ta iki kadınla evli olan bir adamın daha çok sevdiği ikinci karısının çocuklarına iltimas etmesinin yasaklandığı belirtilir (Tesniye, 21/15-17).

Kur’ân-ı Kerîm’de iltimas kelimesi bir âyette sözlük anlamıyla geçer (el-Hadîd 57/13). Bununla birlikte hak, adalet, dürüstlük gibi ahlâkî konulara dair pek çok âyet iltimas yasağını da kapsar. Ayrıca “insanların belli bir amaca ulaşmak için birbirlerine aracı olmaları” anlamına gelen şefaât kelimesi Kur’an’da “şefâat-i hasene” ve “şefâat-i seyiyie” şeklinde ikiye ayrılmış olup (en-Nisâ 4/85) şefâat-i seyiyie Türkçe’deki iltiması ifade etmektedir. Yargı işlerinde yakınlarla iltimasta bulunma, zengin-fakir ayırımı yapma ve duygusal davranıp adaletten ayrılma yasaklanırken kişinin kendisi, ana babası ve yakın akrabası aleyhine de olsa şahitlik ederken doğruluktan sapmaması emredilir (en-Nisâ 4/135).

İltimas kelimesi çok sayıda hadiste yine sözlük anlamında kullanılmışsa da (Wensinck, *el-Mu’cem*, “lms” md.) başka ifadelerle iltiması yasaklayan hadisler de vardır. Meselâ bazı sahâbilerin, Benî Mahzûm’dan hırsızlık yapan bir kadına asaleti dolayısıyla had uygulanmaması konusunda ricada bulunması için Üsâme b. Zeyd’i kendisine göndermelerine üzülen Hz. Peygamber, suç işlemesi halinde kızı Fâtıma’yı bile cezalandırmakta tereddüt etmeyeceğini, önceki milletlerin ceza uygulamasında zengin ve asile zayıf, fakir ve aşağı tabakadan olanlar arasında ayırım yapmaları yüzünden helâk olduklarını belirtmiştir (Buhârî, “Enbiyâ”, 54, “Hudûd”, 11, 12; Müslim, “Hudûd”, 8-9). Bu hadiste Üsâme’nin aracılığı şefaât kelimesiyle

ifade edilir. İslâm adliye tarihi, kararlarında iltimasa yer vermeyen kadıların menkıbeleriyle doludur. Bunlardan biri olan Kâdî Şüreyh’in Hz. Ali ile bir yahudiyi muhâkeme etmesi meşhurdur. Kadı halifeye makamından dolayı iltimas etmediği gibi oğlu Hasan’ın babası lehine şehâdetini de kabul etmemiştir (Süyûtî, s. 184). İltimas yalnız müslümanlara değil İslâm devletinde yaşayan zimmilere de yasaklanmıştır. Hz. Peygamber, Medine yahudilerinin eşrafı arasında yaygın olan zina-yu onların kendi hukuklarına göre had uygulamaktan kaçınmalarını onaylamamıştır (Müslim, “Hudûd”, 28).

Kur’ân-ı Kerîm, “emanet” olarak nitelendiği görevlerin ehil olanlara verilmesini ve insanlar arasında adaletle davranılmasını emrederken (en-Nisâ 4/58) aynı zamanda vazife taksiminde iltiması onaylamayan genel bir ilke ortaya koymuştur. Hz. Peygamber görev dağıtım sırasında talepten ziyade liyakat aramış, kendisinden sonra adam kayırma işinin görüleceğini bildirerek bu gelişmeler karşısında sabırlı olunmasını öğütlemiştir (Buhârî, “Fiten”, 2, “Ahkâm”, 7, “Menâkıbü’l-enşâr”, 8; Müslim, “İmâre”, 14, 48). Bir hadiste de, “İş ehli olmayana verildiğinde kıyameti bekle” denilerek iltimas kıyamet alâmeti olarak zikredilmiştir (Buhârî, “İlim”, 2). Özellikle devlet yönetimine dair siyâset-nâme türü kitaplarda Kur’an ve Sünnet’te esasları konulan liyakat ve adalet ilkelere geniş yer verilirken aynı zamanda iltimas da reddedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü’l-‘Arab, “lms” md.; Wensinck, *el-Mu’cem*, “lms” md.; Buhârî, “İlim”, 2, “Enbiyâ”, 54, “Hudûd”, 11, 12, “Fiten”, 2, “Menâkıbü’l-enşâr”, 8, “Ahkâm”, 7; Müslim, “Hudûd”, 8-9, 28, “İmâre”, 14, 48; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 4; Nesâî, “Sârik”, 6; Mâverî, *Naşihatü’l-mülûk* (nşr. Hidir Muhammed Hidir), Küveyt 1403/1983, s. 176-177, 180, 186-191, 202-203; İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî, *Sirâcü’l-mülûk* (nşr. Muhammed Fethî Ebû Bekir), Kahire 1414/1994, s. 211-212, 228, 249, 255, 461, 533-534, 554-555, 560-562, 569-572; Süyûtî, *Târîhu’l-‘ulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1389/1969, s. 184.

NEBİ BOZKURT

İLTİZAM

(الالتزام)

Bir lafzın, zihin tarafından
konusuyla bağlantılı görülen
başka bir varlık ve mânaya
delâlet etmesi anlamında
mantık terimi
(bk. DELÂLET).

İLTİZAM

(bk. LÜZÛM-ı MÂ LÂ YELZEM).

İLTİZAM

(التزام)

Osmanlılar’da
devlete ait vergi gelirinin
özel bir şahsa verilmesini
ifade eden bir terim.

Lüzûm kökünden türeyen iltizâm sözlükte “gerekli sayma, üzerine alma, bir tarafı tutma” gibi anlamlara gelir. Terim olarak “özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alması” demektir. Bu işi yapan kişiye mültezim denir. İltizamla eş anlamlı olarak deruhde, tevcih, fûruht, ihâle ve taahhüd tabirleri de kullanılmıştır. Günümüzün deyimleriyle vergilendirmenin bir tür özelleştirilmesi şeklinde nitelenebilecek olan iltizam, ziraat toplumun hâkim olduğu dönemin yaygın bir uygulaması şeklinde İlkçağ’dan XX. yüzyılın başlarına kadar dünyanın pek çok ülkesinde kullanılmış bir vergilendirme metodudur.

Devlet için vergilendirmenin başlıca iki yolu vardır. Bunlardan biri, günümüzde hemen her devlette olduğu gibi maaşlı memur kadroları ile vergilendirme yapılması, diğeri ise vergilendirme görevinin özel teşebbüs gibi hareket eden kişilere belirli şartlarda devredilmesidir. Bu iki metot, vergilendirmede devletin kullanabileceği mekanizmaların iki ideal şematik kutbudur. Uygulamada bu iki kutup arasında değişik şekiller her zaman için mevcut olmuştur. Osmanlılar, emanet ve iltizam usulleri diye adlandırdıkları bu metotların her ikisini de kullanmışlardır. Ancak başlangıçtan itibaren iltizamı emanete tercih etmişler ve bu tercihlerini XIX. yüzyılın ortalarına kadar pek değiştirmemişlerdir. Tanzimat’tan itibaren tercih istikameti emanetin lehine değişmekle birlikte iltizam tam olarak tasfiye edilemeden imparatorluğun sonuna kadar varlığını korumuş ve Osmanlı sisteminin yaşatı sayılabilecek nâdir kurumlardan biri olma niteliğini kazanmıştır.

İltizamı, uzun tarihi boyunca geçirdiği çeşitli değişmelerin içinde ortaya çıkan temel unsurlarını ayıklayarak genel bir model halinde şöyle tanımlamak mümkündür: Devletin, genellikle belirli bir mekânla sınırlı olunış ve / veya şer’î vergi unsurlarından oluşun bir demeti ifade